

In de laatste uitgaves van The Coinhunter Magazine is onze oproep geplaatst om gevonden bakenloodjes van Haarlem door te geven zodat wij met de verkregen gegevens misschien wat meer achtergrondinformatie zouden kunnen verzamelen. Mede door deze aanvullingen hebben Alfred Bakker en ondergetekende wat meer details over deze bakenloodjes boven water kunnen krijgen. Hieronder het gedeeltelijk artikel van Alfred Bakker (en Alex Kussendragers) met hierin opgenomen de geschiedenis van de Haarlemse bakenloodjes.

Wie vanuit Leimuiden per auto naar het gemeentehuis van Kaag en Braassem rijdt, moet bij Weteringbrug letterlijk om de Vuurbaak heen. Op de rotonde is vanuit de linkeroeghoek misschien de blik gevallen op één of meer korte woorden op de betonnen ring.

HOOG > WOLK > HALS > WIJD > EENS > MEER > VUUR > VLAM > OOOH > PONT > OVER > VAAR > VRIJ > LANG > RING > ZOEK > WEET > BRUG >

Foto 1: Maart 2011: de vuurbaak brandt

Intrigerende en raadselachtige woorden van telkens vier letters. Hogerop in de stalen korf staan nog meer van zulke woorden. Waar staan ze voor, wat betekenen ze en wie heeft ze bedacht?

Het object zelf roept ook vragen op. Stond ooit op deze plek een dergelijke vuurbaak?

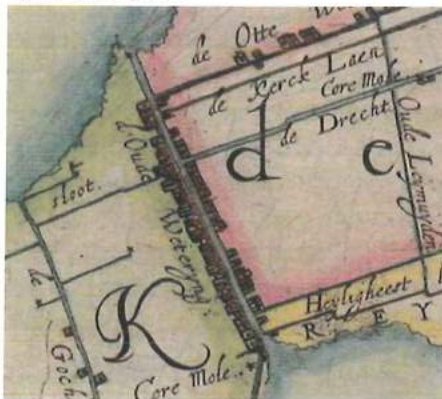

Foto 2: Kaart van Floris Balthasar uit 1615 met op het puntje de 'tonne'.

Van wie was die vuurbaak? En waarvoor diende hij?

De betekenis van de woorden is al eens eerder toegelicht door de kunstenaar René Knip in een informatieblad van Weteringbrug: ze komen van zijn vriend, de dichter K. Schippers die ze speciaal voor dit kunstwerk heeft bedacht.

Dit artikel beperkt zich tot de historische voorgangers van de vuurbaak, vanaf een simpele baak tot en met de uiteindelijke lantaarn die er stond.

Een tipje van de historische sluier wordt gelicht met kaarten en teksten. De oudste relevante kaart is van Floris Balthasar. De gedrukte versie van die kaart is van 1615.

We zien op een landtong bij de monding van de Oude Wetering een baak afgebeeld.

Een tweede baak staat op eiland de Nes in het Haarlemmermeer, dat door de stroom Het Griet gescheiden is van het vasteland (waar later de Grietpolder wordt ingesteld).

De baak op de Nes bestaat uit een paal die dicht bij de grond gestabiliseerd is met schoorpalen.

In de top van de paal zijn twee horizontale balken aangebracht; het is een zogenaamde kruisbaak.

De baak op de landtong is ook een geschoorde paal. Boven in de paal is een soort bol afgebeeld, waarvan we dankzij de kladversie van Floris Balthasar's kaart weten wat het is.

Op de manuscriptkaart heeft hij er in zwerige letters namelijk 'tonne' bij geschreven.

Voor een verduidelijking van de constructie wijken we tijdelijk uit naar het voormalige eiland Abbenes. Daar heeft de stad Leiden namelijk in 1603 een baak laten plaatsen, waarvan een tekening bestaat met het ontwerp, bestaande uit een paal met een schuine lasverbinding, bouten en schoren.

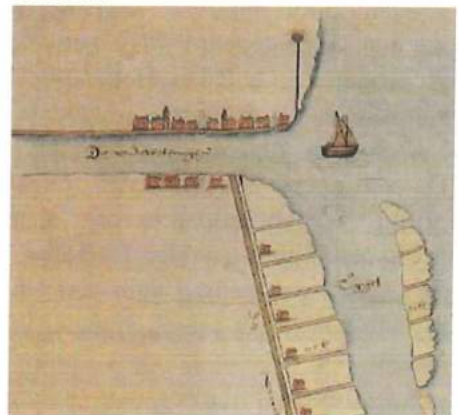

Foto 3: Kaart van Adriaen de Bruijn uit 1616. Er kunnen vraagtekens gezet worden bij de stabiliteit van de paal zoals de tekenaar hem weergegeven heeft: schoorpalen ontbreken.

- Bovenop de paal is een ton aange-

bracht op een hoogte van 25 voet (acht meter).

Treden of andere klimvoorzieningen zijn niet zichtbaar op de paal.

De Weteringse ton zien we weer op een kaart uit 1616. Op een unieke kaart uit de verzameling van Rijnland zien we de bebouwing van Oude Wetering en de baak 'en profil'.

Bovenop de simpele, maar lange paal is duidelijk een ton met evenwijdige banden zichtbaar. Aangezien een trap of treden ontbreken, houden we het op een simpele ton (en geen ton die kon branden en die regelmatig gevoed zou moeten worden met bijvoorbeeld pek).

Jan Pietersz Dou, de eerste van een generatie befaamde landmeters, tekende in 1624 ook een duidelijke tonbaak, nu wel met schoorpalen. De ton is opvallend gepositioneerd; hij lijkt rechtop te staan.

Omstreeks 1625 dienden een aantal schippers een verzoek in bij de 'Heere van Alckemade', Albert (of Albrecht) van Wassenaer (1599-1657).

Ze hebben het in hun verzoekschrift over 'mistige dagen, duijster weder, ende donckere nachten'.

Als in dergelijke omstandigheden vanaf het Spaarne naar 'het Canaal ofte encte vande Oudewateringe' gevaren werd, raakte men dikwijls op het Meer uit de koers. Zeker als bij harde noordenwind de schepen naar het zuiden gedreven werden, waar ze geen andere keus hadden dan de Oude Wetering in te varen, konden schepen door het water overvallen worden, zoals gebeurd was bij enkele incidenten kort geleden. Het zou heel wat schelen als er bij mist, duister en 's nachts een vuurbaak zou branden.

De schippers zouden daar zoveel profijt van hebben dat ze maar al te graag een bijdrage wilden leveren. Ze stelden een bedrag voor 'naer de grootte van ijders schip', gemeten in lasten:

- acht stuivers bij meer dan twintig lasten
- zes stuivers van zes tot twintig lasten
- vier stuivers bij minder dan zes lasten

De lichtste schepen worden omschreven als schouwen en schuuten.

De paar dozijn schippers die het document ondertekenden (velen kwamen van 'Amsterdam') hadden duidelijk voor ogen waar de gewenste vuurbaak moest komen: 'opt Noordwesteijnde vande oude wateringe in Alckemade'.

De (klerk van de) heer van Wassenaar schreef het verzoekschrift van de schippers bijna letterlijk over. Deze versie van het verzoekschrift, nu in een netter handschrift, werd gericht aan 'de Hooge ende mogende De Heeren Staten van Hollant En Westvrieslant'. Die moesten namelijk toestemming verlenen in de vorm van een octrooi voor de oprichting van een vuurbaak.

Of dat octrooi is verleend, blijkt vooralsnog niet uit gearchiveerde documenten. Vermoedelijk niet, want op de kaarten van Rijnland is in de halve eeuw na 1625 geen vuurbaak te bespeuren.

Het lijkt erop dat Albert van Wassenaer minder in de melk te brokkelen had dan zijn illustere vader, Johan van Duvenvoirde en Woude.

Verzoek tot oprichting van een vuurbaak omstreeks 1670

Een volgende generatie schippers, nu in grotere getale, verzocht omstreeks 1670 weer om de oprichting van een vuurbaken. Het verzoek werd nu gericht aan de burgemeesters en regeerders van de stad Haarlem.

Ofschoon Haarlem toen bezig was met de voorbereiding voor een kostbare stadsuitbreiding (de eerste schoping in 1671 de grond in), reageerde de stad snel en adequaat.

Mogelijk zag het Haarlemse bestuur in de oprichting van vuurbakens (en de bijbehorende contributie door schippers) een kans om het scheepvaartverkeer nog meer via het Spaarne te leiden.

Duidelijk blijkt dat de stad in staat was om mankracht, materialen, materieel en, als belangrijkste, financiële middelen te mobiliseren.

Er werden maar liefst twee vuurbakens gebouwd, één aan het Spaarne en de andere aan de Oude Wetering. Ook wist Haarlem een organisatie op poten te zetten voor de inning van de baakgelden en een administratie met de verantwoording van de inkomsten en uitgaven, inclusief een soort accountantsverklaring door de 'rendant'.

Haarlem had ervaring met zo 'n organisatie. Ook voor de Spaarndamse tol en de trekvaarten naar Amsterdam en Leiden, was een administratie in het leven geroepen.

Contract aankoop land in 1671

Eerst moesten echter de stukken land verkregen worden waar de lantaarns op gebouwd zouden worden.

De Weteringse lantaarn werd gebouwd op een stuk land dat toebehoorde aan Daniel Egbertsz.

In een Haarlems onderonsje tussen notaris Willem van Kittensteijn en stroman Cornelis van Kampen werd een contract opgesteld met (de kinderen van) Daniel Egberts.

Cornelis van Kampen, burger van Haarlem, kocht het land pro forma. Hij zou voor de duur van drie maal zeven jaar een huur van zes gulden moeten betalen aan de 'rendant' Het contract wordt in de inventarislijst van het Haarlemse archief een retro-acte genoemd.

Het zou dus opgesteld zijn na de aankoop. Bekend is dat Notaris Willem van Kittensteijn is overleden in 1671; hij is begraven te Haarlem op 22

oktober 1671. Onder aan het contract werd een zegel bevestigd met de letters S:BOUDEWYN VERGEYL.

Bekend is dat Vergeyl baljuw van de heerlijkheid Alkemade was geworden in 1668.

Al zou het contract nadien opgesteld zijn, de gegevens kloppen dus wel.

Recht van overpad

Uit een andere bron weten we dat in een koopbrief van 19 augustus 1671 de stad Haarlem ook recht van overpad naar de vuurbaak kreeg (Zoetemelk in Steur 1985).

Dat recht moet gegeven zijn door Daniel Egbertsz en Wouter IJsbrantsz (rijk geworden in de houthandel).

Beiden bezaten grond aan de Oude Wetering, wat af te leiden is van een kaart van landmeter Johannes Dou, die de nieuwe eigendomsverhoudingen op het noordwesteinde van Oude Wetering vastlegde in 1671.

Op zijn kaart van dat stukje Oude Wetering zijn te zien: de percelen van de stad Haarlem, het resterende stuk land van Daniel Egbertsz. en twee percelen van Wouter IJsbrantsz, waarvan één aan de Oude Wetering, bij de uitmonding van de vaarsloot langs de noordzijde van de Googer polder.

Het recht van overpad was nodig, zodat de vuurbaak bereikbaar was voor de lantaarnopsteker.

Op een kaart uit 1731 is de route van de lantaarnopsteker gedetailleerd te zien. Ten noorden van de dijk van de Oude Wetering ligt een ophaalbrug over de sloot langs de Googerpolder. Hierna voerde het pad over een 'grint acker', weer een bruggetje of kwakel, voorlangs de plaats van Van Staden, weer een kwakel, over Clockies Werff en voorlangs het huis van de Stadt naar de lantaarn.

De kwakels lagen over twee sloten die toen nog in de Oude Wetering uitmondten.

Na het overlijden van Wouter IJsbrantsz in 1687 liet zijn schoonzoon, de chirurgijn Anthoni van Staaden, langs de Oude Wetering een buitenplaats bouwen naast een schuur die al

door Johannes Dou werd afgebeeld in 1676.

Het complex, de zogeheten Plaats van Van Staaden, zou lang een exclave blijven binnen het Haarlemse land.

Het wordt decennia lang, samen met Clockies Werff, genoemd in allerlei documenten. Het staat afgebeeld op kaarten uit 1720 en 1731.

Oeverbescherming

Het nieuw verworven bezit, met daarop de kostbare lantaarn, moest beschermd worden tegen de golven van het Haarlemmermeer.

In 1674 wordt een schipper Jacob Jansz Buijs genoemd, die drie scheepsvrachten puin van Haarlem had gebracht 'naerde weetering tot beschermingen ende conservatie vant stuckjen Landt daer de lantaaren op staet'. Hij kreeg er tien ponden en tien schellingen voor.

De aangebrachte oeververdediging is een verklaring voor de prominente plek die het Lantaarn- of Bakenveld op kaarten inneemt.

Het was een schiereiland dat weerstand bood tegen de erosie van het Haarlemmermeer. In de tweede helft van de achttiende eeuw krijgt het Lantaarnveld langs het Meer strakke oevers. Het wijst er op dat er houten beschoeiingen waren aangebracht, die op één kaart ook worden genoemd: 'Het Paal of Slietwerk behorende aan Haarlem'.

Dergelijke palen en slieten (van takken ontdane stammetjes) hadden een levensduur van hooguit enkele decennia. Daarna moest de stad Haarlem weer een werk aanbesteden voor het heien van zoveel elzen slieten van zekere lengte en dito dikte.

Met de vraatzucht van de Waterwolf viel het in deze contreien overigens mee, zeker na de droogmaking van de Googerpolder in 1715, waarvan de dijk langs het Meer, extra zwaar werd uitgevoerd. Desondanks bleef onderhoud nodig. Op 1 september 1780 werd het vernieuwen en repareren van enige roeden heiwerk rondom de Lantaarn aanbesteed, evenals het onderhoud gedurende tien jaar.

De bouw van de vuurbaak

De stad Haarlem beschikte over een organisatie met diverse specialisten, zoals de stadstimmerman, de stadslotenmaker, de stadsscheepsmaker en de stadssmid.

Het was een soort 'Publieke Werken' met aan het hoofd de stadsfabrycq.

Voor de bouw van de lantaarns werden onder andere meester stadstimmerman Pieter Albertsz en zijn collega Pieter Maerts ingeschakeld.

Zij togen naar de Molenwerf aan het Spaarne en naar het Noordwesteinde aan de Oude Wetering. Vermoedelijk waren daar, in de zomer van 1671, vanuit de Haarlemse stadswerf al diverse vrachten met materialen aangevoerd.

In een overzicht van geleverd hout wordt een elftal masten (heipalen) genoemd. Deze zullen in de grond gedreven zijn voor het 'fondament', vermoedelijk in september 1671.

Hierna gingen de stadstimmerman en zijn knechten en stouwers aan de slag met eiken balken, gordingen en staanders.

Onder het toezicht van Pieter Albertsz maakten de knechten een kruisverband van balken.

Er werden staanders opgericht, die aan de bovenkant ook met kruisbalken werden verbonden. Daarop werd een ommegang met leuning gebouwd. Een trap met leuning werd aangebracht.

Wellicht waren enkele constructies al van te voren gefabriceerd op de Haarlemse stadswerf.

Daarna kwamen een blikslager, koperslager, glazenmaker, smid en de scheepsbouwer in actie, voor de afbouw van de lantaarn en het teren van het hout.

Voor het zware werk schakelde de stadstimmerman 4 à 7 knechten en 3 à 5 stouwers, zes dagen per week in. Hun dagloon bedroeg respectievelijk 20-22 en 18 stuivers, blijkt uit een overzicht van wekelijkse uitbetalingen in de maanden september, oktober en (begin) november 1671.

(wordt vervolgd)